

קרבות חרבת מחאז

אל"מ (מיל') אורי אלגום*

הגדוד הראשון ("העמק") את מכרות הנגב פריח, שלייד קיבוץ בארי. ב-16.9.48 נתפס גם תל אל-חסי — כדי לאבטח את האגף המערבי של תל קוניטרה, ולקיים מגע עם משלטי כרתיא וחתא.

ב-23.9.48 בוצעה החלפה בקו. פלוגה ד' בפיקוד פנחס זוסמן (סיקו) החליפה את פלוגה ב' ונפרסה בתל קוניטרה (2 כתות), בתל אל-חסי (2 כתות), בתל מליחה (כתה אחת) ובתל נגילה (2 כתות).

המצב המתפתח נתפס ע"י המצרים כמחריף עקב אי-יכולתם לסלק את לוחמי יפתח מהמשלטים. לפיכך, החליט מפקד דיוויזיה 3, מייג'ור ג'נרל אל מואווי, לפעול ב-15.9.48 בשני כיוונים:

לחזק את ביצוריה של גזרת חטיבה 4 ולתגברה; "הכוח הקל" (או בריגדת ה"מתנדבים"), שהיה מורכב מהיחידות של ה"אחים המוסלמים" ומיחידות של ערביי הר חברון, אמור היה לפעול נגד יפתח ע"י מיקוש הדרך מתל קוניטרה לשובל. המצרים לא פעלו להרחבת תחום מערכי ההגנה שלהם. בשטחים שבין מערכיהם לבין משלטי יפתח הם נהגו

המנחת בשעות היום, איכנו מטוסים ספיטפייר מצריים את המנחת. המצרים ראו בקשר האווירי בין הנגב לצפון הארץ, הפרת ההפוגה וסכנה לתפיסתם האסטרטגית. כלומר, לא רק שהנגב יחזיק מעמד, אלא שרכבת האוויר תאפשר לבנות בו כוח, העלול לסכן, בתיאום עם כוחות מצפון, את הכוח המצרי הצר על הנגב. ומכאן נחישותם להוציא את המנחת ברוחמה משימוש.

תכניתם הייתה לתפוס מערכת של מוצרי בים שתאפשר לקדם ארטילריה, שתשבש את הפעילות במנחת. כבר בראשית ספטמבר, בפעולה מוסתרת לילית, החלו המצרים להתחפר על תל מליחה, כדי להכינו לתפיסה בבוא העת.¹ עד אז אבטחו את המנחת סוירים ממונעים בלבד. אולם משנודעו מעשי המצרים, פקד מפקד חזית הדרום, אלוף יגאל אלון, על יפתח להגן על המנחת מפני התקפה קרקעית.² בקבוצת התכנון במפקדת יפתח ברוחמה סיכם המח"ט מולה כהן, שיחיר דות של הגדוד השלישי יתפסו משלטים בדרך פלוגיה — באר-שבע.³

בליל 7.9.48 תפסו יחידות של הגדוד השלישי ("הגליל") את תל מליחה, תל קוניטרה ותל נגילה. המשלטים נועדו לאבטח את הדרך מפלוגיה לשובל ואת המרחב שמצפון למנחת "אבק" במטרה להוציאו מטווח תותחי השדה של המצרים.

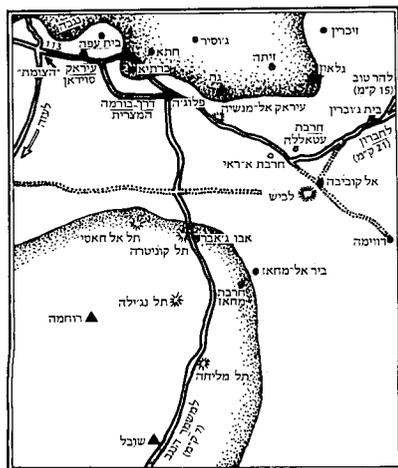
המצרים ראו בהשתלטות צה"ל על התלים איום על התחבורה שלהם לבית ג'וברין וקרב קפיצה לניתוק טבעת המצור. כבר למחרת תגברו את חטיבה 4 שהחזיקה ברצועת המצור בין מגידל לבית ג'וברין, ותקפו את תל קוניטרה. ב-8.9.48 תפס כוח מפלוגה ד' של

במהלך קרבות "עשרת הימים" (9 — 18 ביולי 1948) התמקדו המצרים בהידוק המצור על הנגב. ב-15.7.48 קראה מועצת הביטחון לצדדים להפסיק את האש, תוך 24 שעות. אולם, ההפוגה השנייה נכנסה לתוקפה רק ב-18.7.48, לאחר גמר מבצע "מוות לפולש", שבמהלכו כבשה חטיבת גבעתי את גבעה 130 ואת פרתיא, ובכך תקעה טריז בקו מוצבי המצור של מצרים, ואפשרה מעבר מכרתיא דרומה אל הנגב הנצור. בד-בבד ניתקה את הכביש המצרי ממגידל לפלוגיה. לפיכך, השתלטו המצרים ב-19.7.48 על משלטים חדשים מדרום לטריז, ופתחו "דרך בורמה" להבטחת הקשר בין מוצביהם, וחסמו שוב את הדרך לנגב. משקיפי או"ם, שהכירו בתחילת ההפוגה בשליטה של צה"ל על הדרך מכרתיא דרומה, פסקו, כי לשני הצדדים זכות להשתמש חלחי-פות, בדרכים במשך היום. הכרה זו הפכה למנוף מדיני לפעולותיה של ישראל בעתיד.

לאחר ניסיונות אחרים שנכשלו, לפרוץ את המצור לנגב בדרך היבשה, החליט בן-גוריון (18.8.48) להעביר את ההספקה לנגב בדרך האוויר. כשבוע אחר כך החלה רכבת אוויר לילית בין שדה תל-נוף למנחת ליד רוחמה.** הפעילות הייתה חשאית, אך עקב קלקול באחד המטוסים, אשר נאלץ לעמוד על

* היה ראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל.

המאמר מבוסס על מסמכים של היחידות, שהור עמדו לרשות המחבר בארכיון צה"ל. תודתנו נתונה לעובדי הארכיון על כך. כמו כן ראיין המחבר בחודשים אפריל-דצמבר 1982 את האנשים האלה: יצחק אורפז (אוארבוך), רפי איתן, יוסי בן-ברוך, אלוף (מיל') ישעיהו גביש, מוניה (חיים) גורלי, משה (מישל) הורוביץ, אלוף (מיל') רחבעם זאבי (גנדי), פרופ' פנחס (סיקו) זוסמן, יצחק (פישקה) טישלר, ניצב (מיל') שמואל (מולה) כהן, עוזי מאירי סון ואל"מ (מיל') יגון עזרונג.

** המבצע זכה לשם "אבק" בגלל האבק שהיה נישא כל אימת שהמטוס רץ על המנחת. ראה מאמר של סא"ל אורי דרומי בחוברת זו.

שמואל (מולה) כהן, מח"ט "יפתח"

ובנויה משתי כיפות קטנות (א', ב'), ששטחן 100x100 מטר כ"א, כשביניהן אוכף רדוד באורך של כמאה מטר. על הכיפות מחסני תבואה בני קומה אחת, שגגותיהם נתמכו באדנים, שפורקו ממסילת הרכבת התורכית.

200 מטרים מצפון נמצאת כיפה ("חסן") נמוכה מהיעד, שמסתירה מעיני העומדים על חרבת מחאז את המדרון, היורד לכיוון ביר אל-מחאז. ממזרח עובר ואדי ביר אל-גיזבראת מדרום לצפון. אפיק הוואדי היורה מכשול לרק"מ, פרט למספר מקומות שניתן היה לעוברם ללא הכשרה.

המורדות בצפון-מזרח (לכיוון הוואדי) תלולים יחסית, ואילו למזרח משתפלת במתינות שלוחה לטווח של כ-150 מטר. מדרום-מזרח בטווח של כ-200 מטר מתרוממת כיפה קטנה ("שובל") עד לגובה של חרבת מחאז.

לכיוון דרום-מערב משתפל השטח במתינות יחסית אל עבר הדרך פלוגיה - באר-שבע. בטווח של כ-500 מ' מחרבת מחאז יש גבעה ("דורות"). העומד עליה יכול לצפות אל חרבת מחאז ו"שובל". ממערב בטווח של כ-500 מ' נמצאת גבעה מוארכת ("רוחמה"), שממנה ניתן לצפות לעבר חרבת מחאז א' ולעבר "גת". לכיוון צפון-מערב משתפלת במתינות שלוחה. בין "דורות" ל"רוחמה" עוברת דרך עפר, היוצאת מ"קבוצת הבתים" שליד דרך פלוגיה - באר-שבע לחרבת מחאז. נוח ביותר לתקוף את חרבת מחאז מצפון.

תפיסת חרבת מחאז

ב-29.9.48 שלח משה קלמן קמב"ץ יפתח לגדוד "העמק" פקודת מבצע:

א. ידיעות: 1. אויב: אזרחי אויב המתגוררים בשטח שממזרח לכביש פלוגיה בקטע בין ביר אבר ג'אבר - לשובל התחילו למקש את הכביש הנ"ל. אין אויב סדיר בשטח.

2. כוחותינו: עיין מצבת הכוחות של הגדוד הראשון. רזרבה של תותחנים נמצאה ברוחמה.

לא יפעלו כוחות אחרים.
ב. התפקיד: עליך לתפוס ב-30 ספטמבר עם שחר את חרבת אל-מקאז (כך?) ב-נ.צ. 131102, ולהע-ביר לשם את הכח הנמצא בתל אל נגילה.

ג. השיטה: בחר בעצמך. במקרה הצורך תוכל לקבל סיוע תותחנים מרוחמה.

ד. מנהלה: אין להשתמש במים המקומיים עד שיבדק טיבם.

ה. קשר: השתמש בקשר הקבוע אתנו.

ו. ש.ר.: -

באותו יום ולמחרתו היה המג"ד אסף שמחוני בסיוור בדרום.⁶ לפיכך, כך נראה, נדחתה תפיסת המשלט. ואכן המח"ט מולה כהן פקד רק למחרת בשעה 0800, "על מ"פ ד' לתפוס את חרבת מחאז ולה-תבסס בה", על מנת לאבטח את השליטה על דרך פלוגיה - באר-שבע ואת גזרתו המזרחית של הגדוד.⁷ בשעה 1400 פקד מ"פ ד' על מ"מ 2 מוניה גורלי, לתפוס את חרבת מחאז.⁸ המחלקה השתלטה על היעד ללא התנגדות בשעה 1700. במקום נמצאו סימנים לבריחה מבוהלת.

מחלקה 2 נערכה בעיקר כוחה על חרבת מחאז ב', כלפי צפון. המח"ט סגנו (סמל) וצוות מרגמה 81 מ"מ נערכו בחרבת מחאז א'. הקשר בין העמדות היה באמצעות רץ ובטלפון. לצורך התחפרות עמדו לרשות המחלקה אתי חפירה מתקפלות אמריקניות, מספר מקושים וטוריות.

ערבים מקומיים שגילו את פעולת המחלקה פתחו לעברה באש רובים בלתי מדויקת מטווח של כ-800 מטר ממזרח, החל משעה 1800 בקירוב. האש הפריעה לתנועת האנשים על היעד ולמלאכת ההתחפרות. בלילה התמירו הלוחמים

להתחפר בקרקע הקשה של המוצב ופלגת חבלנים מיקשה מסביבו. המחלקה תוגברה בצוות של מרגמות 3" (81 מ"מ) ללא מפקד.

נראה, כי המידע אודות כיבוש חרבת מחאז הועבר לידיעתו של שאוקת בק, המושל המצרי של בית ג'וברין (שהיה כנראה גם מפקד ב"כוח הקל"). למחרת בבוקר הוא ריכז כ-400 מתנדבים לתקיפת חרבת מחאז.

בשעה 1000 "נראו ריכוזי ערבים מקר-מיים מזוינים" באזור ה"צומת", מצפון-מזרח לחרבת מחאז. הערבים ירו לעבר המשלט למנוע את ההתבצרות בו. מחלקה 2 השיבה באש ממרגמה 81 מ"מ ומ"בזזה". אש המרגמה הייתה בלתי יעילה, אך ה"בזזה" הצליחה לפזר את האויב. אולם, מטעמים של חיסכון בתח-מוש, לא יכלו המגינים למנוע את הער-בים מלהתרכז. בינתיים הגיעו למקום משקיפי או"ם, ודרשו להפסיק את האש, ולנהל מו"מ. שאוקת בק לא הסכים, ומש-נוכח לדעת שלא יוכל לממש את רצונו להמשיך בקרב, פנה לעזרת גדוד 6, שישב בעיראק אל-מנשיה.

גמאל עבד אל-נאצר, קמב"ץ בגדוד 6 דיווח למפח"ט 4 שבפלוגיה, ובו בזמן "שיגרת את אחד מקציניו כדי לעמוד העניין מקרוב".⁹ בשעות הצהריים פקדה חטיבה 4 על גדוד 6 "לגרש את האויב מחרבת מחאז". נאצר מונה למפקד כוח המשימה (2 מחלקות חי"ר שמנו כשבעים חיילים, 2 מכוניות משוריניות, 6 זחלים ומקלע בינוני ויקרס). בשעה 1600 פתח נאצר בהתקפה כשהחי"ר נע ממזרח והזחלים באיגוף מצפון. אולם ואדי ביר אל-גיבראת עיכב בעדם. בינתיים, הגיע מפקד צוות המרגמה 81 מ"מ ובעזרתו הצליחו לפזר את ריכוז האויב. אולם אש האויב לא רפתה. בשעה 1700 לערך החלו המצרים להרעיש במרגמות "4.2" (120 מ"מ) את המשלט ובכך חיפו על התקר-מות הכוחות למגע. רק ב-1730 הצליחה מחלקת הזחלים המצריים למצוא נתיב אל המשלט. אש המרגמות המצרית הייתה יעילה. הקשר הקווי בין א' ל-ב' נותק. קריאתו של מוניה לעזרה הגיעה באמצעות מפקדת הגדוד אל מ"פ המס-ייעת ינון עורוני. הוא ארגן כוח מפלוגתו שכלל לוחמים ממחלקות המרגמות, המקיב והחבלה, ויצא עם 3 - 4 כלירכב לעבר חרבת מחאז. נראה, שבדרכו נכנס למפקדת פלוגה ד' שבשובל, ושם פגש במג"ד שמחוני.

ב-1745 לערך נכנסו המצרים לקרב עם המגינים. בר-בבד התקדם החי"ר. ב-1800

* שירות רפואי - חר"פ - המערכת.

המטה ברוחמה

עוד באותו לילה, בסיוע מחלקות הנשק המסייע הגרודי (מק"ב ומרגמות 81 מ"מ). המג"ד דרש מהחטיבה סיוע ארטילרי. המח"ט הקצה לתגבור ההתקפה פלגת תותחים 65 מ"מ (שני קנים), שהובאה מרוחמה והוצבה כמאתיים מטר מצפון לתל נגילה. צוותי התותחנים חסרו אנשים, אך תחמושת שרפנל הובאה בכמות מספיקה.

לקבוצת סיור ותכנון על תל נגילה יצאו מ"פ א', מפקד פלגת התותחים ומ"מ המק"ב והמרגמות 81 מ"מ. לפי התכנית המבצעית ההתקפה אמורה הייתה להתבצע בהפתעה. לפיכך, נקבע שלא יבוצע טיווח באש מראש, אלא יתוכנן לפי מפה.

מחלקות הנשק המסייע תפסו את עמדותיהן מצפון ל"קבוצת הבתים" עם חשיכה. לפנות ערב הופגזו משלטי חרבת מחאו ע"י התותחים. בשעה 2200 החלה פלוגה א' בהתקפה, וכבשה את המשלט ללא התנגדות. לפי גרסת לוחמיה, נסוג האויב בגלל אש הסיוע החזקה. לעומת זאת גרס נאצר, כי כבר בבוקר ידע, שהלוחמים המקומיים והמתנדבים, נטשו את המשלטים. אין בידינו להכריע בשאלה זו, מאחר שאנו מודעים לאורח התנהגותם של לוחמי ה"כוח הקל" במצב, שבו הוטל עליהם להחזיק במשלטים. כך או כך — הם את משימתם לא

לחרבת מחאו, ושם נודע לו אודות מצבה הקריטי של המחלקה. זוסמן המשיך אל חרבת מחאו. ליד "קבוצת הבתים" פגש במוניה הפצוע, והעבירו למטה הפלוגה בשובל. שם פגשו המ"פ והמ"מ את המג"ד, שחזר מסירו בדרום.¹¹ לאחר ששמע את עיקרי הדברים, הורה שמחוני למ"פ המסייעת לסייע בחילוץ המחלקה בעזרת מחלקת מרגמות 81 מ"מ. אולם משהגיעה המסייעת למקום כבר היה מאוחר: המחלקה כבר נסוגה מהמשלט לעבר "קבוצת הבתים". המג"ד ומ"פ ד' נסעו לעבר מחלקה 2, ופגשו אותה ליד "קבוצת הבתים". משנודע למח"ט אודות הקרב, "דילג" את החפ"ק שלו אל תל נגילה, והוא נסע אל מחלקה 2 ב"קבוצת הבתים".

בשקלו את האפשרות לבצע מיד התקפת נגד, הגיע המג"ד שמחוני לכלל מסקנה, כי אין בידיו כוח לבצעה. הוא הורה למ"פ א', יצחק חופי (שהיה מדרום לקיבוץ אורים), לרכוז את פלוגתו במשטרת שובל, ולכבוש את משלטי חרבת מחאו, למחרת; והורה למ"פ ב' להעביר לרשותו של מ"פ ד' מחלקה, כדי לחזק כל משלט בכתה נוספת.

פלוגה א' כובשת את המשלטים

ב-021000 פקד המג"ד אסף שמחוני על מ"פ א' לכבוש את משלטי חרבת מחאו

לערך נפגעו המ"מ וסגנו, שהיו בחפירה מושתפת. הקסן נהרג והמ"מ נפצע בפניו ובעיניו. כן נפצע מפקד צוות המרגמה 81 מ"מ, ואזלה התחמושת ל"כזה". משנפגע, העביר מוניה את הפיקוד למ"כ שהיה לידו, והורה לו להחזיק מעמד. הוא עצמו ירד מהיעד לטפל בפציעתו. גם מצבם של המצרים שתקפו לא היה קל. הידיעה על כך נקלטה ע"י חוליית האזנה, שהייתה במפקדת יפתח ברוחמה,¹⁰ ולא הועברה לידיעת המחלקה. עקב אבדן השליטה ויציאתם של כלי הנשק העיקריים מכלל פעולה, חשו האנשים כי לא יוכלו לעמוד עוד ונסוגו. בשעה 1815 כבשו המצרים את המשלט, אך לא ניצלו את המצב שנוצר לרדיפה אחר הנסוגים.

עם מימוש משימתו דיווח נאצר למפח"ט 4 על תוצאת הקרב. המפקדה הורתה לו להפקיד את חרבת מחאו בידי המתנדבים הערביים, ולחזור למוצבים בעיראק אל-מנשיה. ואכן, הוא עשה כך.¹¹

בגלל המרחק בין פלוגה ד' בשובל לבין חרבת מחאו (14 ק"מ), לא ניתן היה במכ" שירי הקשר דאז (מ"ק 300) להתקשר באל-חוט ישירות עם הכוח. לפיכך, נודע לזוסמן על הקרב באיחור — באמצעות לוחם שנלווה אל הפצוע, אשר הוסע באמבולנס לשובל. משנודע לו, יצא המ"פ לתל מליחה, הנמצא במחצית הדרך

מילאו.

הפעם הושאר כוח מוגבר — מחלקה 3 של פלוגה א' (4 כתות), בפיקוד רב גוטסמן. מחלקת החבלה של הגדוד מיקשה את דרך ואדי מועריף במוקשים נגד רכב ונגד אדם, ומיקשה סביב המשלט. ב-3.10.48 נערכה מחלקה 3 בחרבת מחאז, כשהמ"מ עם 3 כתות על א' וכתה אחת על ב'. לחיזוק מערך ההגנה הורה מפקד החטיבה למפקד "טור השריון" (יחידה משורינית), עוזי מאירסון, לעבור אל גזרת גדוד "העמק", כדי לסייע בהגנת חרבת מחאז. אחה"צ הגיע עוזי למוצב הפיקוד של פלוגה ד' בתל נג'ילה, והתייצב בפני המ"פ,¹² שהטיל עליו לאבטח את עמדות הנשק המסייע של הגדוד ולהיות מוכן להנחית התקפת-נגד. לקראת חשיכה חזרה היחידה המשורינית למפקדת החטיבה ברוחמה עם הוראה לשוב לתל נג'ילה עם שחר. עם שחר החל גדוד "העמק" להתארגן במקום להגנה, ותוגבר ביחידה המשורינית.

בפקודת מפקד דיוויזיה 3 המצרית, פקדה מפקדת הי"ח הקל" בחברון לכבוש את חרבת מחאז. לשם כך הוחל כבר ב-3.10.48 בריכוז כוח, שכלל פלוגה סדירה מגזרת פלוגה ומאות מתנדבים. המקומיים גויסו בבית גזברין, כאל-קוביבה ולפחות פלוגה אחת מחברון. בשעות הצהריים התקרבו המצרים מכיוון צפון-מזרח ל"צומת". מספר זחלים ומשורינים תפסו עמדות חיפוי ליד ביר מחאז.

בשעה 1600 החלו הערבים לצלוף לעבר חרבת מחאז. בשעה 1700 החלו להפגיזה במרגמות 120 מ"מ. בחיפוי אש זו, התקדם האויב אל חרבת מחאז בעצמה של כמה מאות רגלים ומספר משוריניים. בשעה 1800 תקף האויב את המשלט מצפון וממזרח. פלגת התותחים שליד תל נג'ילה ירתה לעבר האויב. באשה, באש המרגמות ובאש המגינים נבלמו התוקפים. האויב נסוג תוך אבדות רבות, אך כוחותיו נשארו בשטח, ונראה היה שההתקפה תתחדש עם שחר.

נוכח כישלונותיהם, החליטו המצרים לרכוז כוח שיוכל לכבוש את חרבת מחאז. בצהרי יום המחרת קיבל גדוד 1, שבסיסו בפלוגיה, הוראה לרכוז פלוגה בצירוף משורינים ונשק נ"ט כדי לכבוש את חרבת מחאז. כמפקד נקבע זכריה מוחי א-דין. כל היום נוצל לריכוז הכוח בסביבות דואימה וקוביבה ולנוהל קרב, שבו לקחו חלק גם מפקדי המתנדבים שבסביבה. כנשק מסייע ארטילרי רוכזו 8—10 תותחים. שעת היציאה להתקפה נקבעה ל-050530.

לקראת חצות קלטה יחידת ההאזנה את המועד של שעת ה"ש", והידיעה הועברה לכל הנוגעים בדבר.

כדיבד עם הכנות המצרים, תכננו מ"פ ד' ומפקד היחידה המשורינית תכנית להתקפת-נגד. הרעיון המרכזי היה לתקוף את האויב במקביל באגפו. הם העריכו, כי האויב עלול לתקוף בשריון ובחי"ר מצפון, ממזרח ומדרום-מזרח. לפיכך, תבצע היחידה המשורינית התקפת-נגד בסיוע תותחים ומרגמות 81 מ"מ, בשתי אפשרויות: באיגוף ממערב למזרח כלפי צפון מחרבת מחאז (כלומר באיגוף "גת") או באיגוף ממערב למזרח כלפי דרום מחרבת מחאז (כלומר באיגוף "שובל"). נקבע, כי שטח ההיערכות של היחידה המשורינית יהיה ממערב ל"דורות". לוחמיה התקינו תותח 20 מ"מ על כל אחד מהזחל"מים.¹³ במהלך הלילה הובא לידיעת מ"מ 3, כי צפויה התקפת אויב עם שחר, והוא העלה את רמת הכוננות במשלט בשעה 0500. בבוקר תקפו המצרים בשלושה מקרי מות, לא במתואם. קיבוץ בארי והמשלט במכרות הגפרית הופגזו וחרב משק נהרג. תל קוניטרה הותקף.

ב-050530 אוכנה תכונה ניכרת של האויב לקראת ניסיון לתקוף שוב את חרבת מחאז. בשעה 0630 בקירוב, החלו המצרים להרעיש בשתי מרגמות 120 מ"מ. בשעה 0700 בקירוב החלו המצרים בהתקפתם. עד שעה 1100 תקפו ארבע פעמים בכ-400 לוחמים מקומיים בסיוע נושאי בוך מצריים, ובסיוע אש תותחים ומרגמות 120 מ"מ, לרבות פגזי עשן. כל ההסתערויות של האויב נהדפו. במהלך ההתקפות נפצעו קל ארבעה מהמגינים. ראוייה לציון העובדה שההפגזה המצרית הונחתה בשיטתיות. החפרות הזדעזעו והיו שנפגעו בפגיעה ישירה. ככל שחלפו

על המשלט בחרבת מאוז

השעות גברה עייפות המגינים. כשנוכחו בפלוגיה, כי אינם מצליחים לממש את המשימה, שלחו המצרים תגבורת (2 ג'פים, 4 מכוניות משא עם חיילים, 5 זחלים ואמבולנס). התגבורת יצאה מעיראק אל-מנשיה לכיוון מזרח בשעה 0800.

נראה, כי משנודע למפקד חזית הדרום אודות הקרבות בחרבת מחאז ועל התגברות המצריות, המגיעות מפלוגיה, פקד יגאל אלון על גבעתי בשעה 1100, "לפגוע בתנועת האויב בנשק הנמצא ברשותו בקטע שבין עיראק סוידאן עד קוביבה. החל משעת קבלת פקודה זו". "קשר: הקשר של עם יפתח יהיה עד להודעה חדשה דרך מטה החזית". שמעון אבידן, מפקד גבעתי, הורה לגדוד 5 ולכוח בגת לסייע לחטיבת יפתח באש מכל כלי הנשק — שטוחי-מסלול ותלולי-מסלול.

בשעה 051500 הוציא מפקד גדוד 2 שדה (חת"מ) פקודה בכתב לסוללה ד' (4 תותחים של 65 מ"מ) שהייתה ערוכה בג'וסי, לפגוע רק ב"שיירות צבאיות של האויב (מכוניות שריון או מובילות צבא) ורק אם קיימים סיכויים של פגיעה", בקטע הכביש שבין עיראק סוידאן לקוביבה. ואכן, בשעה 1500 בקירוב פעלה חטיבת גבעתי בנשקה הכבד כנגד התחבורה של האויב בגזרת עיראק סוידאן עד חרבת א-ראעי.

נראה, כי לעת הצהריים הבחינו המצרים שאי-יכולתם לעקור את היהודים מחרבת מחאז מערערת את רוח האוכלוסיה הכפרית. אחה"צ הם נסוגו להתארגנות מחדש בתגברם את כוחם בזחלים וביחידת ג'פים מגדוד 6. כל זאת בתקווה שיחסי הכוחות ישתנו לטובתם. כד-בד עם התארגנותם שלח ח"א מטוסי מסרש-מידט להפציץ בארבע פצצות את ריכוזי

למרות התקפת המטוסים ופעולתה של גבעתי, נשארו המצרים נחשבים בהרפתקתם לכבוש את המשלטים. אולם, לא כך נתפסה התנהגות האויב ע"י לוחמי יפתח. יציאת המצרים להתארגנות נראתה בעיניהם כנטישת הזירה (למרות, שהיה ידוע כי האויב תגבר את כוחותיו, והפיקוד המצרי ממריץ לתקוף בכל מחיר).

לפתע, פתחו המצרים בהפגזה שיטתית וכבדה ממרגמות 120 מ"מ. לאש התוספה אש פיצוח מהשריוניות וממ"קלעי "ויקרט". ההתקפה מצאה את לוחמי יפתח מופתעים ובלתי מוכנים בהחלט, כי סמכנו על ניסיונו הקודם ולא ציפינו לשינויים באורח פעולת האויב. האנשי שים היו מפורזים ומרותקים איש-איש למקומו. כתוצאה מכך אבדו הקשר, השליטה והיכולת להפעיל את מערך ההגנה.

חשוב להדגיש את תיאום ההסתערות המצרית. "המרגמות פעלו עד לטווחים של 10 - 20 מטר והאש הועתקה בתיאום עם הכוח המתקדם, שהיה מורכב מזח"לים". נושאי ברץ שעלו מצפון פרוצו בין שני היעדים ושטפו אותם. הרגלים (מקור מיים ומצרים) הגיעו לאחר זמן קצר מכיוון צפון-מזרח.

בשעה שהיה תחת אש ומחלקתו כבר החלה בנסיגה, הזעיק מ"מ 3 את התקפת הנגד, שתוכננה קודם לכן, לרבות אש ארטילריה על המשלטים ("אש על מוצבנו"). מ"פ ד' פקד על התותחים לירות אש על מוצבנו ועל מפקד יחידת השריון פקד לצאת לחילוץ הנסוגים. מחלקת הזח"לים, שהיוותה את הכוח להתקפות-נגד, חשה לעזרה, אך איחרה. היא הספיקה לתפוס את הגבעות שממערב לכפר וחיפתה על נסיגת הכוח ועל פינוי הפצועים. התותחים פתחו באש מהירה, יעילה ומהממת. עשרה פצועים פונו מהמשלט, אולם נותרו בו 2 הרוגים, 3 פצועים ונשק.

עם גמר הכיבוש, בשעה 1700 עזב הכוח המצרי הסדיר את המקום, והשאיר את המשלט לאחריות המתנדבים. העריכו שלאויב היו כמאה נפגעים, ונפגעו כמה מזחליו.

בפקודת המח"ט, פקד אסף שמחוני ב-1645 על מפקד היחידה המשורינית להירכז בן להתקפת-נגד. להתקפה רוכזו דרג מסתער (מחלקה רכובה על זחלים וכתה רגלית, שנטלה חלק בקרבות האחרונים ועתה שימשה כעתודה) ודרג מסייע (סוללת תותחים 65 מ"מ - 5 תותחים;

פלוגה מסייעת - 2 מרגמות 81 מ"מ ושתי בָּזוּת).

שעת ה"ש" הותנתה בירידת שריון האויב נושא התותח מהמשלטים.

משעה שנסוגה המחלקה הייתה חרבת מחאו תחת אש ארטילרית טורדת ברציפות. בשעה 1745 קיבל מפקד יחידת השריון פקודה לתקוף. יחידתו הגיעה לנקודת ההיערכות שליד "קבוצת הבתים". בשעה 1830 פתחו התותחים, המרגמות וה"בָּזוּת" באש מרוכזת על חרבת מחאו במשך שלוש דקות. בחסות האש המחפה תפסו שני משוריניים את "רוחמה" כרתק מקומי. מחלקת חי"ר על זחל"מים נושאי תותחים 20 מ"מ וכתה הרגלים תפסו את "דורות". המחלקה המשיכה בתנועתה לעבר א' ובשעה 1900 כבשה את המשלטים ללא התנגדות. האויב השאיר מאחוריו הרוגים, נשק ותחמושת. ליחידת השריון לא היו נפגעים.

תמונת המצב במפקדת חזית הדרום הייתה מעורפלת עד השעה 051245, וכתוצאה מכך גם במטכ"ל לא ידעו מה התרחש. זאת משום שבמהלך האירועים לא נוצר קשר ישיר בין מפקדת יפתח לבין מפקדת חזית הדרום. רק לאחר הכיבוש מחדש ולאחר התארגנות ראשונה על היערים, נמסרה הודעה מחטיבת יפתח לחזית הדרום. ב-052145 דיווחה מפקדת חזית הדרום לאג"מ, "נתקבל מיפתח: התקפות האויב על חרבת מחאו נמשכות כל היום ונהדפות. אבדות לאויב באנשים ורכב. ב-1700 נסוגו אנשינו מהמקום. ב-1900 כבשנו מחדש את החרבה. פרטים יבואו".

בפקודת מפקד החטיבה הוחלפה היחידה המשורינית ב-2100 במחלקה 1 (מישל) הורביץ. במשך שעות הלילה שנתרו לה התארגנה היחידה המשורינית ליד קבוצת הבתים. למחרת קידם מפקד יחידת השריון את עיקר כוחו לוואדי שלרגלי "דורות" ממערב. זחל"מ נושא תותח 20 מ"מ הוצב על ציר איגוף "שובל". מפקד היחידה נמצא ליד מ"פ ד' (ב"קבוצת הבתים"), שפלוגתו תוגברה בשתי כתות מפלוגה ב' ובמחלקה מגדוד 3. עוד בלילה המשיכו החבלנים במיקוש האזור. גם האויב לא טמן ידו בצלחת. למחרת תיקן את זחליו וחילץ את זחליו הפגועים מקרב יום אתמול. תוך אש מרגמות על חרבת מחאו, ריכזו לוחמים מקומיים ו-15 משור-יינים באל-קוביבה ובאזור פלוגיה ריכוז 28 נושאי-ברץ, 6 טנקים קלים, 6 משוריניים ו-30 מכוניות משא מלאות חיילים.

שני הצדדים עשו הכנות לקראת הבאות. בששה באוקטובר החליטה הממשלה, "א. קבלת התכנית לפריצת הדרך (לנגב), לאחר שמפקחי א"מ לא בצעו החלטתו לרגל סירוב המצרים...".

התקפה מצרית

ב-7.10.48 לפנות בוקר סיירו מטוסים מצריים מעל חרבת מחאו. לאחר מכן במשך שעתיים הפגזו המצרים במרגמות 120 מ"מ ותותחים 25 ליטראות. האש לא הייתה יעילה מחוסר תצפית אש טובה. עם הפתיחה באש הועמדה יחידת השריון בכוננות. לאחר הריכוך התקדמה בחסות עשן פלוגת שריוניות מצרית (כ-12 כלים) מצפון. בעקבותיה נעו מרגמות, שפעלו בהצלחה מבלי שאוכנו ע"י המגינים, שני פלוגות סדירות ובמרחק מה אחריהן עשרות כפריים מקומיים. השיירה נעצרה כ-100 - 150 מטרים מצפון למשלט.

המגינים ירו על האויב בכלי הנשק שברשותם ובתותחים, וריתקו את הרגלים למקומם, תוך הסבת אבדות כבדות לחיילי האויב ולמשוריניו. אחרי הפוגה קצרה חידש האויב את ניסיונותיו להסתער על המשלט. עד הצהריים הדפו כוחותינו שלוש הסתערויות. בשעה 1030 בקירוב טסו שלושה מטוסי אויב מעל אזור הקרבות. חזית הדרום הבריקה למטכ"ל בקשה לשלוח מייד מטוסים, חיל האוויר שלח שני מטוסי מסרשמידט, אולם לא נוצר מגע עם מטוסי האויב. משלא יצרו מגע עם מטוסי האויב חיפשו הטייסים מטרת ואכן פגעו במשוריין ובריכוז של רכב ליד פלוגיה ובמשאית עם חיילים ובמכוניות אחרות ממזרח לציר פלוגיה - תל קוניטרה.

באותה שעה לערך, בחיפוי עשן ממרגמות 52 מי"מ ביצע האויב תנועת איגוף לכיוון צפון-מערב. קמ"ן החטיבה העביר את הידיעה אודות תנועת האויב למ"פ ד', שהורה למפקד היחידה המשורינית לבצע התקפת-נגד מקבילה באיגוף "גת". מפקד היחידה המשורינית שלח את הזחל"מ, שהיה עמו לעבר "רוחמה", ואת הזחל"מ שאבטח את המרגמות שלח לכיוון "גת". מגע האש החל כבר בתנועתו, בהיותו בטווח של 500 מטרים מהאויב. משהגיע ל"גת" מצא עצמו המשוריין במפתיע במרחק של כמאה מטרים ממגפה של שיירה מצרית. הוא פתח ראשון באש ופגע במשוריין מצרי נושא תותח ובזחל"מ נושא חי"ר. למראה המשוריין המתפוצץ והזחל"מ הנפגע, החל החי"ר המצרי בנסיגה, כשהזחל"מ הישראלי יורה "לכל אורך השיירה המבולבלת וחסרת האר-

נים". כתוצאה מכך החל גם שריון האויב לסגת מבלי שחיפה בתותחיו. לעומת זאת ניסה משוריין "אמבר" מצויד בתותח לאגוף את "רוחמה". הוא אוכן מבעוד מועד ע"י הזחל"מ, שניצב על "רוחמה". זה יצא לקראתו, ופגע בו במקלעיו ובפיא"ט. עם חיסולו של ה"אמבר" הסתיימה למעשה ההתקפה השביעית והחזקה ביותר. סמוך לשעה 1300 עזב עיקר שריון האויב את השטח. באותה שעה עצמה סיירו מטוסי האויב מעל "רוחמה". כדי להקל מלחץ האויב, תקפו שני מטוסים שלנו מכונית משוריינת על כביש פלוג'ה – אבוג'יאבר ושמונה עשרה משאיות שהובילו אנשים מזרחה משם. גבעתי הטרידה באש ארטילרית את התחבורה של האויב בכביש מגידל – בית ג'וברין.

בשעה 071430 הודיעה מפקדת חזית ד', בשם יפתח, לאג"מ, כי "האויב חידש את התקפתו ממזרח ומצפון. פעילותו באוויר בלתי פוסקת". נראה כי התקפה נוספת לא בוצעה באותו יום.

לעומת זאת, הפעיל האויב את מטוסי ביתר מרץ. משנדע על התכנית המצרית להפציץ את קיבוץ רוחמה ואת מפקדת החטיבה שם, דרשה יפתח להפעיל את ח"א לסכל זאת. ב-071500 תקפו מטוסי האויב בתותחים 20 מ"מ את חרבת מחאז, את עמדות הנשק המסייע, את תל נגילה ואת מנחת "אבק". בהתקפות הוצאו מכלל פעולה שלוש מכוניות. ב-071610 שוב תקפו מטוסים מצריים את רוחמה, ומטוסינו המריאו רק ב-071645. משהגיעו מטוסינו למרחב הפעולה לא יצרו מגע עם מטוסי האויב, וקצין הקישור של ח"א במפקדת החזית הורה להם לצפות ולדווח. מדיווחם נודע על תנועה גדולה של מכוניות מפלוג'ה לבית ג'וברין. ב-071730 הגיחו המטוסים המצריים לאח-רונה באותו יום, ולא הסבו נזקים. שעה אחר כך נסוג האויב לכיוון פלוג'ה.

משנכחו המצרים, כי לא הצליחו לכבוש קרקעית את תל קוניטרה ואת משלט מכרות הגפרית ליד בארי, הם החלו להפעיל את מטוסייהם להפצצה ביתר שאת. עד צהרי יום המחרת המצרים הסיגו שיירות מאזור בית ג'וברין לפלוג'ה, תוך גרירת הזחלים שנפגעו בקרבות.

נציגי האו"ם ביקרו בחרבת מחאז, וקבעו את זכותנו על המקום. בשעה 081200 החלו מטוסים מצריים להפציץ את קיבוץ גת, כאשר היו שם משקיפי האו"ם. הפצצות לא התפוצצו. בתגובה פתחה גבעתי ב-081350 באש מ"התות-

חים הגדולים" (75 מ"מ) לעבר פלוג'ה ולעבר התחבורה המצרית בדרך מעיראק אל-מנשיה לבית ג'וברין. עשר דקות אחר כך השיבו המצרים בהפגזה על גת. גם הפעם, למרבה המזל, הרבה מפצצותיהם לא התפוצצו. אף-על-פי-כן, נגרם נזק רב, אך לא היו אבדות נפשו. מטוסים מצריים חגו שלוש פעמים מעל רוחמה, מעל המשלטים בחרבת מחאז ומעל דורות. הם ירו מספר צרורות מתותחים 20 מ"מ. בלילה בוצעה החלפה בקו. פלוגה ב' קיבלה את האחריות לגורת המשלטים, ופלוגה ד' עם יתר יחידות הגדוד התארגנו לקראת מבצע "יואב".

סיכום

מטרת המצרים הייתה להביא לנפילת הנגב במצור. לפיכך מנעו המצרים מהכורחות הישראלים לקיים קשר בין הנגב לבין צפון הארץ, ועשו ככל יכולתם למניעת הרחבת המאחז הישראלי בנגב והתבססותו בו.

המשימה הוטלה על דיוויזיה 3.

לעומת זאת, הייתה מטרתה של ממשלת ישראל למנוע את נפילת הנגב בידי המצרים ולסלקם מתחומה של א"י. לפיכך, פעלה ישראל לחיזוקו של הנגב, כדי שיישוביו ירתקו כוחות מצריים לדרום הארץ. ובה בשעה, בסיוע מהצפון, ייבנה בנגב כוח צבאי, שיוכל בכוח העת לקחת חלק בהכרעת הצבא המצרי בא"י. המשימה הוטלה על חטיבת יפתח.

קרבות חרבת מחאז, שנוצרו כתוצאה מהקונפליקט הזה, התנהלו בעת ההפוגה השנייה, מבלי שמנגנון הפיקוח של האו"ם מנע אותם. המשלט עבר מיד אל יד חמש פעמים במשך שבעה ימי לחימה, ולבסוף נשאר בידי לוחמי חטיבת יפתח. לאמור, לוחמי הגדוד הראשון בסיוע ארטילריה והיחידה המשוריינת של החטיבה, מילאו משימתם ובכך אפשרו לחטיבה לממש את משימתה בהגנת מרחב הנגב ובא-בטחה מנחת "אבק", אשר שימש בסיס דרומי לגשר האווירי בין הנגב למרכז הארץ. זאת ועוד, ההישג היווה תרומה חשובה, באפשרו לחטיבה להתמקד בהכנותיה לקראת מבצע "יואב".

מניתוח הקרבות עולים נושאים אחדים הראויים לציון:

אויב

המצרים לא הצליחו לממש את מטרתם משום שלא ידעו לנצל, פעמיים, את הצלחתם, לא ברדיפה אחר הנסוגים והש-מדתם ולא בהחזקת משלט חרבת מחאז לאחר שכבשוהו. החלטתם להטיל את

החזקת המשלט והגנתו על לוחמי ה"כוח הקל" הוכחה כשגויה. אף שגילו יומה בפעילות בשטח ההפקר ודבקות במשימה, תוך הגברת עצמת התקפור תיהם, המצרים לא השכילו, בשני ימי הקרבות האחרונים, לרכו עצמה שתכריע את לוחמי הגדוד הראשון.

למרות שהמצרים הגבירו את עצמתם, תוך שיתוף פעולה בין-חילי ברמה סבירה, נשאו התקפותיהם אופי סכמטי בשני מובי-נים: בכיווני ההתקפה ובמבנה ההתקפה. חיל האוויר המצרי לא סייע לכוח היבשה המצרי בהתקפותיו ולא הצליח לרכו עצמה אווירית מספיקה בכדי לפגוע משמעותית בגשר האווירי.

אשר ל"כוח הקל", הגם שהיה נתון למרות המפקדה המצרית בא"י (דיוויזיה 3), לא הוכיח רמה סבירה של משמעת בכל הנוגע להחזקת המשלט ולהגנתו.

כוחותינו

מח"ט יפתח וקציניו שגו בהערכת החשי-בות שייחסו המצרים לחרבת מחאז. יתכן שקביעתם הושפעה מכך שהיו צפוניים, ולכן נראתה בעיניהם גבעה נמוכה חסרת חשיבות מערכתית, והם נטו לייחס הערכה כזו גם לאויב.

עובדה זו חשובה לציון על רקע הניסיון מקרבות תל קוניטרה – שלושה שבועות לפני שהוחלט על תפיסת חרבת מחאז. נראה, כי ניתן היה להסיק על כוונות האויב ועל נחישותו לממשן, גם לאור הידיעה שהמצרים ראו במבצע "אבק" הפרה גסה של תנאי ההפוגה.

יש לציין את התרומה החשובה של מערך מודיעין השדה במתן מידע ערכני במרבית המקרים, במהלך הקרבות. המידע אודות פעילות האויב וכוונותיו שימש בסיס טוב לתהליך קבלת ההחל-טות בעת ניהול הקרבות. לראשונה הופעלה חוליית האזנה והמידע שאספה סייע, לפחות בשני מקרים, להשיג הצלחה בקרב.

ראוי להזכיר, שהמצרים נהגו לתקוף ללא אבטחת אגפיהם. עובדה זו נוצלה היטב ע"י כוחותינו בידועם להטיל את התקפת הגדוד המקבילה מכיוון האגף החשוף כדי להשיג הפתעה, שהוציאה את האויב משיווי משקל, ושברה את הסתערויותו.

מרגע שעמדו על מידת הרצינות שמייחס האויב לחרבת מחאז, קידמו מפקדות החטיבה והגדוד חפ"קים לתל נגילה, כדי לעקוב מקרוב אחר המתרחש בקרב, כדי שיוכלו להשפיע על ניהולו בהחלטותיהם. לעומת זאת, הם אפשרו

למפקד הפלוגה לנהל את המהלכים הטקטיים, למרות מורכבות התיאום בין הכוחות הרבים שפעלו. שני הצדדים המעיטו לפעול בלילה, למעט פעולתה של היחידה המשורינית בחמישה באוקטובר.

אבדות כוחותינו בקרבות חרבת מחאז היו כ־13 הרוגים וכשלושים פצועים. לא ידוע מה היו אבדות המצרים בנפש. חטיבת יפתח איבדה בקרבות 3 פיא"טים, מקלע "בוזה", מרגמה 81 מ"מ ושתי מרג"מות 52 מ"מ. לוחמיה לקחו שלל שני משוריניים עם תותח 2 ליטראות, נושא ברן, 3 "בוזות", מקלע ברן, מרגמה 52 מ"מ, פיא"ט, ותחמושת לנשק קל.

הערות

1. יפתח אחוזת הסופה, ע' 202. נראה, כי המצרים פעלו בהסתערות, מחשש להפרי בגסות את ההפוגה.
2. ב־1.9.48 הושלמה החלפת החטיבות. יפתח קיבלה את האחריות על הגזרה של חטיבת הנגב.
3. כתוצאה מהתכנית של החטיבה נפרס הגדוד השלישי בגזרה, שאורכה 80 ק"מ: פלוגה וחצי במשלטים הצפון-מזרחיים; מחלקה במשמר הנגב; כוח בנבטים; פלוגה מסייעת ליד צומת משמר הנגב; פלוגה א' באורים; וכוח זחלים וגיפים ברביבים-קלטה.
4. דיוויזיה 3 כללה את כל הכוחות המצריים שנשלחו לא"י ואת ה"כוח הקל". עד ההפוגה הראי-שונה היה הכוח המצרי תחת פיקודו של מטה חיל המשלוח המצרי בא"י. בעת ההפוגה הראשונה אורגן כמטה של דיוויזיה. ה"כוח הקל" היווה מסגרת ארגונית לכל הכוחות שפעלו תחת פיקוד מצרי בגזרה המזרחית (מעוגיה בדרום ועד מבואות ירושלים בצפון). כדי שיוכל לתפקד כצבא סדיר למחצה צירפו אליו המצרים יחידות: ארטילריה, הנדסה, קשר וסדני-אות. גדוד המתנדבים הופעל ע"י מפקדת דיוויזיה 3. לפי מולה כהן, ה"אחים המוסלמים" היו הלוחמים התוקפנים ביותר.
5. לפי "מולה" כהן, היוו מטוסי התובלה (סקיי-מסטר, קומנדו ורקוטה) מטרות נוחות בשלב הגעתם לנחיתה בגלל רדיוס ההקפה, רום הטיסה ומהי-רותם. בהיותם מודעים לסכנה, סיגלו הטייסים נוהל נחיתה "בגישה ישירה". רק כאשר נשבה רוח חזקה נאלצו לבצע "חצי הקפה" לקראת נחיתה ברדיוס של 2-3 ק"מ מהמנחת.
6. אסף שמחוני סייר בגזרת בית חנון — עלי מונטר כהכנה לקראת מבצע "יואב".
7. נראה כי נפלה טעות בהיסטוריוגרפיה של קרבות חרבת מחאז — בכך שמצוין שם, כי המשל-טים נתפסו ב־29.9.48, בעוד שלמעשה נתפסו ב־30.9.48. "מערכות" ע"ב ע"ג (אייר תשי"ב, מאי 1952), ע' 10. חשובה לציון העובדה, שגם בדברי המח"ט וגם בדברי המ"פ לא הוזכר המועד שהופיע בפקודה.
8. שיחה עם יוסי בן-ברוך, שכותב עבודת מ"א בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, אדות מקומה של מערכת הקרבות של חרבת מחאז בספרות העברית.
9. עבד אל-נאצר, זיכרונות על מלחמת השחרור, תורגם לעברית מהעיתון המצרי "אחר סאעה" ופורסם בעברית ע"י ענף היסטוריה במטכ"ל, ינואר 1960.
10. יחידת ההאונה הוקמה בסיועו של קצין המודיעין של חזית ד', זרובבל ארבל, הן באנשים והן בציוד. המצרים לא הקפידו על ביטחון קשר. נראה,

שהם לא היו מודעים ליכולת של כוחותינו להאזין לתשדורותיהם. ראה מאמרו של ד"ר יואב גלבר בחוברת זו.

11. נראה כי בגלל תנאי ההפוגה נמנעו המצרים מלהרחיב את תחום אחיותם. כן נהגו המצרים לייער למתנדבים תפקיד של חיל כובש בסיועם.
12. יחידתו כללה 2 משוריניים, 3 זחל"מים וגי"פ קרבי. על כל רכב היה מורכב מקלע מ"ג 34, ובכל זחל"מ היה גם פיאט.
13. הרעיון להתקין תותחים 20 מ"מ על הזחל"מים היה של קצין תותחנים שצורף ליחידה. התותחים יוצבו על רצפת הזחל"מים באמצעות שקי חול, כשהירי — לאחור, מבעד לדלת הפתוחה, ללא אפשרות לצודר את הקנה. מכאן שעל הזחל"מ היה לנסוע לאחור בעת הירי.

לקריאה נוספת

1. אלחנן אורן, "באר-שבע במערכות הנגב, תרצ"ט — תש"ט" בספר באר-שבע.
2. רס"ן אברהם איילון, חטיבת גבעתי מול הפולש המצרי, "מערכות", 1963.
3. יגאל אלון, מערכות פלמ"ח, הקיבוץ המאוחד, תשכ"ו.
4. יפתח אחוזת הסופה, יצא לאור ע"י יוצאי חטיבת "יפתח" — פלמ"ח, דפוס ליון אפשטיין בע"מ, בת"ים, תשכ"ח.
5. "מערכות" ע"ב ע"ג, אייר תשי"ב, מאי 1952.
6. מוניה מרדור, שליחות עלומה, "מערכות", 1957.
7. ספר הפלמ"ח, הקיבוץ המאוחד, תשט"ו.
8. עבד אל-נאצר, "זיכרונות על מלחמת השחרור" (תורגם לעברית מ"אחר סאעה" ופורסם ע"י ענף היסטוריה של צה"ל, ינואר 1960).

